

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอบทสรุปในการศึกษาเรื่อง การสร้างรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถนำไปสู่การอภิปรายผลการศึกษาเพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการนำผลการศึกษาที่สามารถเก็บรวบรวมได้มาพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ จากนั้นนำไปเปรียบเทียบกับพรมแดนความรู้ทั้งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ผนวกกับพรมแดนความรู้ที่เป็นรูปธรรมดังที่ได้มีการนำเสนอไว้ในบทที่ 2 ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสำรวจองค์ความรู้ประเภทเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำไปสู่การอภิปรายผลจากการศึกษาครั้งนี้ได้อย่างสมเหตุสมผล ดังนั้นในบทที่ 7 ซึ่งเป็นบทส่งท้ายของการศึกษาเรื่องการสร้างรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในดุขณินพนธนี้ จึงขอเสนอบทสรุป การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะทั้งในแง่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รวมถึงข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป โดยมีการแบ่งหัวข้อของการนำเสนอออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- 7.1 สรุปผลการศึกษา
- 7.2 การอภิปรายผลการศึกษา
- 7.3 ข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณค่าของการแสดงรำสวดในสังคมไทย สามารถสรุปได้ว่า

การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณค่าของการแสดงรำสวดในสังคมไทย สามารถสรุปผลการศึกษาโดยการแบ่งยุคสมัยการพัฒนามาก่อนที่จะมาเป็นการแสดงรำสวดออกได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ 1) ยุคการสวดพระมาลัย ในสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2) ยุคการสวดคฤหัสถ์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และ 3) ยุคการแสดงรำสวดในสมัยหลังเหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 2475 จนถึงปัจจุบัน

ยุคการสวดพระมาลัย ในสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีคุณค่าในแง่ของการสอนศีลธรรมในระดับชาวบ้าน เป็นการสั่งสอนอบรมให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ และให้หมั่นสร้างแต่กรรมดีเว้นประพฤติกกรรมชั่วรวมถึงการสร้างกุศลผลบุญอย่างสูงไว้ในชาตินี้ ส่งผลทำให้คนได้สามารถพัฒนาตนเองโดยการเข้าใจและการใช้ชีวิตที่ดีอยู่ในโลกธรรม เป็นการสอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษด้วยการนับถือพระศรีอาริยเมตไตรยและพระศรีอาริยะ แต่สำหรับคนรุ่นหลัง ๆ มักจะไม่ค่อยได้ยินได้ฟังการสวดพระมาลัยเนื่องจากขาดการสืบสานต่อเนื่องกันมาช้านานมาก ข้อมูลอีกด้านหนึ่งเข้าใจว่า เรื่องการสวดพระมาลัยเกี่ยวข้องกับงานมงคลจนถึงงานอวมงคล ดังเช่นงานศพ เป็นต้น จากการเล่าเรื่องสู่กันฟังต่อ ๆ กันเรื่อยมายังสามารถสรุปได้ว่า เมื่อครั้งก่อนในยุคพระศรีอาริยะได้ตรัสทำนายเหตุการณ์ในอนาคตว่า โลกจะเข้าสู่กัลป์ผู้คนจะรบราฆ่าฟันกันล้มตายเป็นจำนวนมาก แต่ต่อมาเมื่อถึงสมัยพระศรีอาริยะบ้านเมืองกลับมีความสุข ไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน

ขณะที่ประชาชนก็มีแต่ความสุขสมบูรณ์ทุกประการ เมื่อพระมาลัยกลับมาสู่โลกมนุษย์ จึงได้นำข้อความเหล่านี้มาถ่ายทอดให้ประชาชนทั้งหลายได้ทราบ เพื่อมีความมุ่งหมายให้ประชาชนได้ตระหนักถึงเรื่องเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ ซึ่งจะเป็นมรรคผลทำให้คนทั่วไปได้เร่งสร้างกุศลกรรมกันมากยิ่งขึ้น มีการนิยมนวดกันโดยทั่วไปใน 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการสวดในงานแต่งงาน รูปแบบการสวดในงานศพ และรูปแบบการสวดในงานประเพณี การเทศนา ส่วนบทบาทของการสวดพระมาลัยกับสังคมไทยเป็นการสอนให้มีความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับนรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ มาเป็นเวลานานแล้ว ความรู้สึกนึกคิดในทำนองนี้อาจจะเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการประกอบกัน อาทิเช่น อิทธิพลจากการนับถือศาสนา อิทธิพลจากการอ่านวรรณคดีหรือวรรณกรรมด้วยตนเอง และอิทธิพลจากการฟังจากการบอกเล่าของผู้อื่น เพราะในสมัยก่อนนั้นหรือแม้แต่ตามชนบทในปัจจุบันจะมีการอ่านวรรณกรรมในงานต่าง ๆ ดังนั้นเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะ จะได้รับการถ่ายทอดสู่ประชาชนผู้ฟังอยู่เป็นประจำ แนวความคิดเหล่านี้จึงแทรกซึมอยู่ในความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อถือของคนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ตามชนบทและผู้ที่ยังมีความคิดเป็นแบบโบราณที่ยังคงมีชีวิตอยู่ จึงเห็นได้ว่าคำสอนทางศาสนาสอนให้คนประพฤติในสิ่งที่ดีงาม ปฏิบัติในสิ่งที่ชอบด้วยคุณธรรม มีความเกรงกลัวต่อบาป เพราะการสร้างบาปนั้นจะได้รับผลตอบแทนที่ไม่ดีคือตกนรก ส่วนการสร้างความดีก็จะได้รับผลตอบแทนที่ดีคือได้ขึ้นสวรรค์ ส่วนอิทธิพลจากด้านวรรณคดีหรือวรรณกรรมในแต่ละเรื่องก็ได้รับอิทธิพลทางด้านศาสนาและสังคมในยุคนั้น ๆ ด้วย

ยุคการสวดคฤหัสถ์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คุณค่าของการสวดคฤหัสถ์ได้รับอิทธิพลมาจากการสวด “กลอนสวด” ซึ่งเป็นการนำเรื่องราวชาดก ธรรมคติ และนิทานมาแต่งเป็นบทร้อยกรอง กลอนสวดสามารถสร้างความศรัทธาแก่ผู้ฟังได้ 3 ประการ คือ เพลินทำนองที่สวด เพลินข้อความหรือเนื้อหา และเพลินภาษาที่กวีแต่งเป็นกลอน กลอนสวดจึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในอดีต ซึ่งการสวดกลอนสวดมักปรากฏให้เห็นในรูปแบบของประเพณีต่าง ๆ ของไทย ซึ่งมีอิทธิพลและเป็นต้นแบบของการสวดคฤหัสถ์ด้วย ประเพณีการสวดต่าง ๆ ที่เป็นต้นแบบของการสวดคฤหัสถ์มี 3 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีการสวดชาดกหรือเทศน์มหาชาติ ประเพณีการสวดพระมาลัย และประเพณีการสวดพระอภิธรรม ส่วนรูปแบบของการสวดคฤหัสถ์ แบ่งนักสวดออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ รูปแบบนักสวดอาชีพ และรูปแบบนักสวดสมัครเล่น การเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบของการสวดพระมาลัยมาเป็นการสวดคฤหัสถ์นั้น เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงประกาศตั้งธรรมยุติกนิกาย เพื่อปรับปรุงคณะสงฆ์ให้เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย ความนิยมเกี่ยวกับการฟังเทศนาพระมาลัยและการสวดมาลัยสูตรในงานมงคลและงานศพจึงเสื่อมลงไป นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาอีกกระแสหนึ่งพบว่าการสวดคฤหัสถ์เป็นการเรียกแทนการสวดพระมาลัยหลังจากที่รัชกาลที่ 1 ได้มีการกำหนดเป็นข้อห้ามไว้เป็นกฎหมายของพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวง โดยใช้ในพิธีศพเท่านั้น ซึ่งในระยะแรกเป็นการสวดสรวรอยแทนพระสงฆ์เพื่อเป็นเพื่อนแม่ครัวเจ้าภาพหลังจากที่พระสงฆ์กลับแล้ว ต่อมาจึงเป็นมหรสพที่ผู้นิยมจัดหา โดยการจัดจ้างไปสวดในงานศพทั่วไป ซึ่งจะสวดทุกวันหรือสวดเพียงวันเดียวก่อนทำพิธีเผาศพก็ได้

ยุคการแสดงรำสวด ในสมัยหลังเหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 2475 จนถึงปัจจุบัน การแสดงรำสวดมีการพัฒนาต่อยอดจากการสวดคฤหัสถ์ และคนไทยเริ่มรู้จักรำสวดในฐานะที่เป็นบทเพลงพื้นบ้าน

ที่มีการใช้แสดงกันในงานศพหลังจากที่พระสงฆ์ได้มีการสวดพระอภิธรรมจบลงแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์ในการอยู่เป็นเพื่อเจ้าภาพงานศพ เมื่อพิจารณาถึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นรูปแบบของการแสดงรำสวดดังกล่าว พบว่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ของการแสดงรำสวดใน 2 ลักษณะ ได้แก่ หัวหน้าคณะจะทำหน้าที่เป็นครูถ่ายทอดให้กับญาติพี่น้องและลูกหลาน ส่วนอีกลักษณะหนึ่งนั้นจะเป็นแบบครูพักลักจำ การแสดงรำสวดในยุคปัจจุบันเกิดขึ้นในพิธีบำเพ็ญกุศลศพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ในทำนองที่ว่า ลูกหลานที่อยู่เบื้องหลังจะต้องทดแทนพระคุณของผู้ตาย ดังนั้นเมื่อมีประเพณีการทำศพบรรดาลูกหลานจะต้องทำด้วยความตั้งใจ โดยมีความเชื่อที่จะเป็นมรรคผลทำให้ผู้ตายได้รับความสุขและเป็นเกียรติยศเชิดชูให้ผู้ตาย ซึ่งในทางปฏิบัติจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรมก่อนจากนั้นแล้วก็จะเป็นการแสดงรำสวดเพื่อเป็นเพื่อนศพและเจ้าภาพ ภายใต้การแสดงดังกล่าวจะมีการใช้ลีลา จังหวะ ท่าทาง การร้อง บทสวด ที่มีท่วงทำนองสนุกสนาน เพลิดเพลิน การแสดงรำสวดในยุคปัจจุบัน รูปแบบการแสดงได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการสวดพระมาลัยและการสวดคฤหัสถ์ การแสดงดังกล่าวพัฒนาไปสู่รูปแบบการแสดงรำสวดในฐานะที่เป็นการแสดงพื้นบ้าน ที่มีการประยุกต์ให้คุณค่าทั้งในแง่การสร้างบุญบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้ตาย นอกจากนี้แล้วบทเพลงของการแสดงรำสวดยังสะท้อนในแง่มุมของการทดแทนบุญคุณความดีงามของผู้ตาย เอกลักษณะที่สำคัญของการแสดงรำสวดในยุคปัจจุบันยังคงมุ่งเน้นเนื้อหาสาระด้วยการอนุรักษ์รูปแบบการสวดพระมาลัยเป็นปฐมบทเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อจรรโลงส่งเสริมคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของการสวดพระมาลัยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ จากนั้นแล้วจึงเริ่มเข้าสู่บรรยากาศของการแสดงรำสวดในรูปแบบยุคปัจจุบัน สิ่งที่เป็นการผลิตซ้ำซึ่งเป็นการถ่ายทอดในเรื่องมาตั้งแต่การสวดพระมาลัย และไม่เคยจางหายไปจากสังคมแม้ว่าการแสดงรำสวดจะมีชื่อเรียกเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย นั่นก็คือการใช้บทสวด บทร้องที่สอดแทรกพระธรรมคำสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังที่บรรพบุรุษได้มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามนี้ต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน

กล่าวโดยสรุปแล้ว การสวดพระมาลัย การสวดคฤหัสถ์ และการแสดงรำสวด ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่อาศัยหลักความเชื่อตามแนวคิดไตรภูมิพระร่วง มีลักษณะของอุดมคติเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ ในยุคแห่งโลกพระศรีอารยซึ่งเป็นหลักคำสอนที่อยู่ไกลต่อการเข้าถึงมาก อันเป็นดินแดนที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีอยู่ 3 ดินแดน ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ซึ่งแนวคิดตั้งเชื่อว่าสัตว์โลกทั้งหลายก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในไตรภูมินี้จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ดังนั้น การแสดงรำสวดที่ยังคงอาศัยเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วงไว้โดยละเอียด การปรับปรุงให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจุบันจึงไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากถูกมองว่าเป็นเนื้อหาที่ไม่ทันสมัย อยู่ไกลเกินไปจนยากที่จะเข้าถึงและไม่สามารถพิสูจน์ในเชิงสังคมนิยมได้ ทั้งนี้เพราะการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงมีผลทำให้คนส่วนใหญ่หันไปให้ความสนใจกับสิ่งแปลกใหม่ ด้วยเหตุนี้เองความล้าสมัยจึงขาดโอกาสในการแข่งขัน และถ้าหากไม่ได้รับการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาจจะต้องเสื่อมสลายไปในที่สุด

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดง รำสวดในภาคตะวันออก สามารถสรุปได้ว่า

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกมีทั้งหมด 5 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหา ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและปัจจัยด้านเทคโนโลยี ดังนี้

ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหาที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดนั้น พบว่า ทั้งรูปแบบและเนื้อหาแล้วแต่มีความไม่ทันสมัยเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพการเปลี่ยนแปลงไปในมิติต่าง ๆ เช่น เนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง ที่มุ่งสอนให้เห็นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหลังจากที่คนได้เสียชีวิตไปแล้วแบบข้ามภพข้ามชาติ โดยไม่สามารถเห็นผลแบบทันทีทันใด เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้เกิดความคิดในเชิงการถกเถียงที่กว้างขวาง ถึงความเป็นไปได้ในทำนองที่ว่า นรก สวรรค์ หรือสิ่งที่น่าสนใจกล่าวอ้างในบทร้อง บทสวดนั้น ๆ ดังนั้น กระแสความเชื่อที่เกิดขึ้นขัดแย้งกันในสังคมดังกล่าว จึงนำไปสู่หลักความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป และยังมีผลสำคัญต่อการทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในการแสดงรำสวดแตกต่างกันออกไปด้วย นอกจากนี้แล้วเรายังพบว่า เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของการแสดงรำสวด ก็ยังพบว่ามีการพัฒนา รูปแบบของการแสดงที่ไม่แตกต่างไปจากการสวดพระมาลัย การสวดคฤหัสถ์ มากมายนัก ซึ่งรูปแบบ ที่ใช้กันมาดังกล่าวในทัศนะของคนรุ่นใหม่มองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่สามารถสร้างแรงดึงดูดใจ ให้คนรุ่นใหม่นิยม เมื่อได้เปรียบเทียบกับการแสดงประเภทอื่น ๆ ที่สามารถสร้างสรรค์บรรยากาศ ในมิติต่าง ๆ เช่น ฉาก ไฟ แสง สี เสียง เป็นต้น ที่นำไปสู่การรับชมที่ให้ความตื่นตื่นสมจริง ในการแสดงแต่ละครั้ง กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหาของการแสดง รำสวดดังกล่าว จึงมีจุดเด่นที่สามารถดึงดูดใจผู้ชมได้น้อยกว่ามหรสพประเภทอื่น ๆ ซึ่งมีผลทำให้ การติดต่อจัดหาหรือแม้กระทั่งการสร้างควมสนใจในการติดตามรับชมการแสดงรำสวดในโอกาสต่าง ๆ ลดน้อยถอยลงไปด้วย

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ พบว่า มีรูปแบบการแสดงและค่าใช้จ่ายจากการแสดงเพิ่มขึ้น ไปมากกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันเป็นสังคมที่อาศัยวิถีการดำเนินชีวิตที่จำเป็นต้องยึดถือเงิน เป็นตัวตั้ง ดังนั้นการแสดงรำสวดที่ต้องอาศัยทีมงานนักแสดง นักแสดงที่ทำหน้าที่บรรเลง เครื่องประกอบจังหวะ และพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัย ที่ต้องอาศัยเงินเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวโดยสรุปแล้วพัฒนาการของการแสดงรำสวดในอดีตที่ไม่เคย มีค่าใช้จ่ายในการแสดง เป็นการช่วยแรงกัน ในเวลาต่อมาเมื่อสังคมในภาคตะวันออกได้รับอิทธิพล จากกระแสการบริโภคนิยม มีผลทำให้การแสดงรำสวดเริ่มกลายเป็นธุรกิจที่การแสดงดังกล่าวต้องมี ค่าตอบแทน ถึงกระนั้นก็ตามค่าตอบแทนดังกล่าวนี้ก็ยังมียราคาไม่สูงมากเฉลี่ยโดยรวมคั้นละไม่เกิน สามพันบาท แต่ในปัจจุบันนี้ อัตราค่าจ้างทำการแสดงรำสวด มีการปรับราคาไปค่อนข้างสูงมาก พอสมควร

ปัจจัยด้านสังคม พบว่า สภาพสังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิด ความทันสมัยในหลายเรื่อง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลทำให้กิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่เคยมีการสืบสาน ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ในครั้งอดีตกาลมีพลวัตในการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งพอที่จะสามารถ ยกตัวอย่างให้เห็นได้จากกิจกรรมบางประการ เช่น ในอดีตเมื่อพิจารณาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย

กรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนไทยส่วนใหญ่มักมีการตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้าน โดยไม่นิยมใช้วัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เมื่อได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวพบว่า การดำเนินกิจกรรมเช่นนี้มีฐานความคิดมาจากเรื่องความเจริญด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความเชื่อทางวัฒนธรรมและความกตัญญูต่อบุคคล แต่เมื่อสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปและมีอัตราการขยายตัวของประชากรมากขึ้น เราพบว่าปัจจัยดังกล่าวเหล่านั้นส่งผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนให้การแสดงรำสวดทั้งทางตรงและทางอ้อม ขณะเดียวกันรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ส่งผลให้ประเพณีการตั้งศพไว้ที่บ้านเปลี่ยนไปใช้สถานที่ของวัดในการจัดพิธีกรรมแทน ส่วนสภาพจิตใจของคนในสังคมที่เคยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยดีเสมอมาก็เริ่มมีความสั่นคลอนไป กรณีดังกล่าวเห็นได้จากในสมัยอดีตที่จำเป็นต้องแสวงหากิจกรรมการเล่นเพื่อเป็นเพื่อนศพก็เริ่มหมดความนิยมลงไปตามลำดับ ทั้งนี้เพราะวัดในแต่ละแห่งก็จะมีเงื่อนไขเวลาในการเปิดให้บริการ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อให้การแสดงรำสวดค่อย ๆ ถูกกลืนกินด้วยวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ ที่มีทางเลือกซึ่งมีความหลากหลายในการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดงานในแต่ละประเภทตามไปด้วย

ปัจจัยด้านวัฒนธรรม พบว่า มีผลพวงมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี ซึ่งจะเห็นได้ว่าปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องภูตผีปีศาจ ความเชื่อเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมที่มีการสืบทอดทางด้านความเชื่อเหล่านี้ เกิดกระแสความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่ ซึ่งจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย พบว่า เป็นสังคมที่คนไทยเริ่มเสื่อมจากศีลธรรมอันดีงาม โดยมีกรับเอาวัฒนธรรมของต่างประเทศที่มีอิทธิพลในการถ่ายทอดผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ กรณีดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากวัฒนธรรมทางด้านการแต่งกาย วัฒนธรรมด้านการเคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วความเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมสมัยใหม่ ยังส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย อิทธิพลจากปัจจัยดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความนิยมการแสดงรำสวดที่ถือว่าเป็นการเล่นพื้นบ้านที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย โดยจะเห็นได้จากคนรุ่นใหม่มักละเลยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย หรือเป็นวัฒนธรรมของคนรุ่นเก่าแก่ที่เป็นเรื่องมลายไม่สอดคล้องกับยุคสมัย ดังนั้นการแสดงรำสวดจึงได้รับความนิยมลดน้อยถอยลง และถูกการแสดมหรสพรูปแบบใหม่ ๆ ที่เป็นทางเลือกใหม่ซึ่งมีความน่าสนใจหลากหลายมากกว่าค่อย ๆ กลืนกินไปที่ละเล็กทีละน้อยจนกระทั่งล่มสลายไปในที่สุด

ปัจจัยด้านเทคโนโลยี พบว่า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของสังคมแต่ละแห่งนั้น ผู้คนที่อยู่ในแวดวงต่าง ๆ ในสังคมมีการคิดค้น การสร้างนวัตกรรมในการประดิษฐ์สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ขึ้นมาแข่งขันกันในสังคมอย่างแพร่หลาย สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการต่อสู้แข่งขันในระดับสากล เช่น เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร ได้แก่ วิทยุ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นมีการบรรจุเอาสิ่งแปลกใหม่ให้สามารถเข้าถึงผู้บริโภคในทุก ๆ ชั้น กรณีดังกล่าวสามารถสัมผัสได้จากโทรศัพท์มือถือที่สามารถรับชมได้อย่างหลากหลาย ดังนั้นความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงส่งผลสำคัญต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวด ทั้งนี้เพราะคนในสังคมสมัยใหม่สามารถเข้าถึงสื่อสารเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารรวมถึงสื่อความบันเทิงแขนงต่าง ๆ

ได้อย่างทันที่ และเป็นทางเลือกที่หลากหลายมีความเหมาะสมกับบริบทของช่วงเวลา ในการทำงานซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาปัจจัยด้านเทคโนโลยี สมัยใหม่มีผลทำให้การแสดงรำสวดได้รับความนิยมน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับการแสดงด้านอื่น ๆ ที่อาจมีการใช้รูปแบบเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้าช่วยเพื่อสร้างความน่าสนใจ นอกจากนี้แล้วปัจจัยด้าน เทคโนโลยีดังกล่าว ยังเหมาะสมกับผู้คนในทุกชนชั้นในสังคมที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกอีกด้วย

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ตัวแบบการสร้างความยั่งยืนของการแสดงรำสวด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถสรุปได้ว่า

การสร้างความยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรต้องประกอบไปด้วย การบูรณาการตัวแบบที่สำคัญซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม 2 ตัวแบบเข้าด้วยกัน ได้แก่ ตัวแบบด้านเนื้อหาของการแสดงรำสวดที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และตัวแบบด้านรูปแบบของการแสดงรำสวดที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

ตัวแบบด้านเนื้อหาของการแสดงรำสวดที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ตัวแบบพุทธธรรม แนวใหม่ เป็นหลักธรรมคำสอนตามหลักพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ในยุคปัจจุบัน หรืออาจเรียกว่าความเข้าใจในสังขารของโลกว่าความเป็นจริง ซึ่งการนำเสนอ ตัวแบบด้านพุทธธรรมแนวใหม่ เป็นการอาศัยการประยุกต์หลักพุทธธรรมของปราชญ์แห่งพุทธศาสนา ร่วมสมัยสองท่านที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางโดยทั่วไป ได้แก่ หลักพุทธธรรมแนวใหม่ ตามแนวทางของพระพุทธทาสภิกขุ และหลักพุทธธรรมแนวใหม่ตามแนวทางของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ทั้งนี้หลักพุทธธรรมของท่านผู้รู้ทั้งสองดังกล่าวนี้ มีลักษณะของการสั่งสอนให้ ประชาชนทั่วไปได้มีความเข้าใจหลักเกี่ยวกับเหตุและผล กล่าวคือ การใช้ปัญญาซึ่งหมายถึง หลักความคิดของการมองตนเองและการทำจิตให้ว่างเป็นหลัก โดยที่ไม่เอาปัญหาต่าง ๆ ของผู้อื่น มาเป็นภาระทางกายและทางใจ แต่อาจมองเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในมิติที่ดีและมิติที่ไม่ดี ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปยึดเหนี่ยวเกาะติดกับสิ่งที่เกิดขึ้นต่าง ๆ เหล่านั้น

นอกจากนี้แล้วแนวทางของหลักพุทธธรรมแนวใหม่ยังชี้ให้เห็นว่าการบรรลุซึ่งความสุข หรือการกระทำที่ดีในสังคมได้ด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสมบารมี ในหลายภพหลายชาติ หรือการมุ่งกระทำความดีเพื่อให้ได้รับผลบุญจากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ การบวชบวชต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการเซ่นไหว้เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดีการปฏิบัติตนเพื่อสามารถให้บรรลุธรรมและส่งผลให้ชีวิต มีความสุขได้นั้นสามารถกระทำได้โดยทันที ซึ่งเป็นการกระทำที่ใจเป็นหลักอาจไม่ต้องเป็นนักบวช หรือผู้ที่ถือวัตรปฏิบัติธรรมก็ได้ หากแต่เป็นการปฏิบัติตนอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม จากนั้นแล้วยังมี การฝึกจิตเพื่อไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งที่ไม่แน่นอน หรือการนำพาเอาความทุกข์ต่าง ๆ เข้ามาในชีวิต ซึ่งรวมไปถึงการสร้างบุญ การสร้างบาปกรรม และพิธีกรรมแบบพุทธศาสนาเองด้วย หลักพุทธธรรม ตามแนวทางคำสอนของพระพุทธทาสภิกขุที่ถ่ายทอดสู่สาธารณะโดยทั่วไป โดยมีเจตจำนงให้เข้าใจถึง สังขารของโลกรวมทั้งการทำจิตให้ว่าง การสร้างผลดีควบคู่กับการทำประโยชน์เพื่อสังคม ทั้งนี้ มีการมุ่งหวังว่าประชาชนบนโลกใบนี้จะเบียดเบียนหรือทำร้ายกันให้น้อยลง ซึ่งแนวทางดังกล่าว เป็นการใช้ความรู้จากความเข้าใจชีวิตจริงของมนุษย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติที่มี

ความสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านกายภาพ ด้านสังคม ด้านการพัฒนาจิตใจ และการพัฒนาด้านสติปัญญา ในทัศนะของพุทธธรรมเห็นว่า เมื่อมนุษย์ก้าวข้ามการเบียดเบียน และการเอาตัวเอาเปรียบซึ่งกันและกันจะสามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มวลมนุษยชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งโลกโดยทั่วไป

จะเห็นได้ว่าหลักพุทธธรรมแนวใหม่ เป็นการให้หลักธรรมคำสอนที่ยึดมั่นถ้อยมั่นอยู่ในโลกแห่งความเป็นปัจจุบัน ที่ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเพื่อฝันหรือการคิดข้ามภพ ข้ามชาติ และไม่ใช่การอธิบายนรก-สวรรค์ หรือการทำให้ร้ายหรือจน หรือการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการแก้กรรม หากแต่หลักพุทธธรรมดังกล่าวนั้นเป็นการกำหนดเป้าหมายที่เป็นนามธรรม คือ การมุ่งเน้นการบรรลุนิพพานด้วยการประพฤติตนเป็นคนดีอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการหยุดยั้งเรื่องเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ขณะเดียวกันเมื่อยังมีชีวิตและมีสติที่ดีอยู่ก็พึงพยายามปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของสังขารมในเชิงพุทธธรรมที่เรียกว่าวิภูษณสารได้แก่ การเวียนว่ายอยู่ในวังวนของการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์ไม่มีผู้ใดสามารถหลีกเลี่ยงพ้นผ่านไปได้ หากแต่หลักพุทธธรรมมุ่งสอนให้รู้จักเรื่องเกี่ยวกับการเกิดดี การแก่ดี การเจ็บดี และการตายดี กล่าวโดยสรุปแล้วหลักพุทธธรรมพยายามชี้ทางให้คนพ้นเหตุแห่งทุกข์ด้วยหลักการเชิงเหตุผล ที่พยายามที่เสนอให้มีการนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันแบบเรียบง่าย เช่น การทำจิตใจให้ว่าง การมองตนเองตลอดเวลา ขณะทำงานให้กระทำอย่างมีสมาธิ โดยที่จิตใจไม่สับสน ไม่เคร่งเครียด อีกทั้งมีการปรับตัวเองให้สอดคล้องไปกับหลักธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้แล้ว รูปแบบเนื้อหาการแสดงที่นำมาใช้กับการแสดงรำสวดในโอกาสต่าง ๆ ควรมีความเหมาะสมและสามารถประยุกต์เนื้อหาที่ทันสมัย เนื้อหาที่มีความกระชับขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาของผู้ชมและสามารถทำให้การแสดงรำสวดนั้นมียุทธศาสตร์ในการเข้าถึงกลุ่มผู้รับชมได้อย่างหลากหลาย เช่น ผู้รับชมกลุ่มที่เป็นวัยรุ่นก็นิยมเนื้อหาการแสดงที่ค่อนข้างที่เป็นสากล ความเป็นสากลดังกล่าวนักแสดงรำสวดอาจจะต้องมีการปรับประยุกต์ให้บทหรือรำสวดมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ความทันสมัยดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ ดังเช่น การประยุกต์บทหรือที่สอดแทรกเนื้อหาบทเพลงและจังหวะดนตรีสมัยใหม่ ซึ่งได้รับความนิยมของกลุ่มวัยรุ่นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงรำสวดแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะและตัวนักแสดงเองจำเป็นต้องร่วมกันนึกถึงสิ่งที่เป็นความแปลกใหม่ของเนื้อหาในมิติการแสดงทุก ๆ ด้าน ความแปลกใหม่ในที่นี้คือ เนื้อหาการแสดงที่อาจไม่ซ้ำกับการแสดงรำสวดในยุคเก่า ๆ ที่ผ่านมา นอกจากนี้แล้วการแสดงดังกล่าวควรมีการสร้างสถานการณ์ในเนื้อหาของการแสดงให้มีความสมเหตุสมผลและสอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงที่เกี่ยวข้องกับคำร้องและบทแสดงจากผู้แสดงฝ่ายต่าง ๆ ควรนำเอาบททบทวนเนื้อหาที่ดัดแปลงให้เข้ากับบริบทในสังคมไทย หรืออาจมีการประพันธ์เนื้อเรื่องขึ้นมาใหม่ให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาสถานภาพของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างสูง เช่น ความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปรซึ่งสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์และการพัฒนาเนื้อหาการแสดงรำสวดในโอกาสต่าง ๆ ให้ยั่งยืนได้อย่างมีนัยสำคัญ

ตัวแบบด้านรูปแบบของการแสดงรำสวดที่ยั่งยืนในภาคตะวันออก

ตัวแบบด้านรูปแบบของการแสดงรำสวดที่ยั่งยืนในภาคตะวันออกนั้น รูปแบบด้านการแสดง รูปแบบด้านโอกาสในการแสดง รูปแบบด้านจังหวะทำนองในการแสดง รูปแบบด้านสถานที่ที่ใช้แสดง และรูปแบบด้านอุปกรณ์การแสดง ดังนี้

รูปแบบด้านการแสดงถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงรำสวดในสมัยใหม่ เพราะถ้าหากการแสดงดังกล่าวมีจุดอ่อนในด้านรูปแบบการแสดงที่ยึดถือแนวทางรูปแบบเดิม ๆ ก็จะมีลักษณะเป็นแบบโบราณที่ขาดมิติของความทันสมัย ไม่สามารถสร้างความน่าสนใจให้กับผู้ชม ผลที่สะท้อนติดตามมาก็คือ จะไม่มีเจ้าภาพงานจัดทำการแสดงรำสวดไปเล่นในโอกาสต่าง ๆ ในท้ายที่สุดหัวหน้าคณะรำสวดจำเป็นที่จะต้องยุบเลิกคณะ ขณะที่ผลกระทบดังกล่าวส่งผลถึงตัวนักแสดงรำสวดที่ต้องตกงานตามไปด้วย แนวทางที่เป็นการพัฒนารูปแบบด้านการแสดงรำสวดดังกล่าวอาจมีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความน่าสนใจมากขึ้น หรือรูปแบบการแสดงที่มีการสร้างผลงานใหม่ ๆ สำหรับการสร้างรูปแบบด้านการแสดงรำสวดที่ควรจะเป็น ควรมีการดำเนินการใน 6 ขั้นตอน ได้แก่ การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการแสดงรำสวดเพิ่มเติม การมีใจกว้างในการยอมรับคำติชม การใช้เทคโนโลยีภายใต้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การร่วมกันทำงานเป็นทีม การทำงานแบบมีมืออาชีพ และการประเมินผลงานภายหลังการแสดงจบลง

ในส่วนของรูปแบบด้านสถานที่ที่ใช้แสดง ควรมีการเพิ่มสถานที่การแสดงให้มากกว่าการแสดงที่เป็นเพื่อนงานศพเท่านั้น ซึ่งควรให้ความสำคัญและการแสวงหาความร่วมมือสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการแสดงรำสวดอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ความร่วมมือดังกล่าวจะต้องเป็นการประสานความร่วมมือทั้งสถานที่ภาครัฐและสถานที่ภาคเอกชน การอาศัยภาครัฐในแง่ของการเสริมสร้างนโยบายที่เกื้อหนุนต่อการจัดกิจกรรมการแสดงรำสวดในมิติต่าง ๆ จะต้องทำหน้าที่หลักในการสร้างจิตสำนึกผ่านกระบวนการนโยบายหลักที่อาจมีการกำหนดให้การจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ จะต้องมีการสอดประสานการแสดงรำสวดหรือการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับการแสดงรำสวดด้วยเสมอ ขณะที่ภาคส่วนเอกชน ควรมีการเป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายของบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรต่าง ๆ จำเป็นที่จะต้องประสานความร่วมมือกันในความมีเจตจำนงที่แน่วแน่ สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมการแสดงรำสวดประจวบกับการแสดงรำสวดนั้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าของบรรพบุรุษที่มอบให้ไว้แก่ลูกหลาน

ขณะที่รูปแบบด้านอุปกรณ์การแสดงนั้น ควรจะประกอบไปด้วยเรื่องเกี่ยวกับเวที ฉาก ไฟ แสง สี เครื่องเสียง และเครื่องประกอบดนตรี ที่มีความทันสมัยและเป็นที่น่าสนใจของผู้ชมทุกระดับ ซึ่งอุปกรณ์การแสดงดังกล่าวมีพื้นฐานเกิดขึ้นตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ดังนั้นทุกชนชั้นอาชีพจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวท่ามกลางการแข่งขันค่อนข้างสูง ขณะที่บรรดานักแสดงหรือกลุ่มคนที่อยู่ในแวดวงบันเทิงก็ควรที่จะมีความรับผิดชอบต่อสังคม การรับผิดชอบต่อสังคมดังกล่าวหมายถึงนอกจากมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพนั้น ๆ แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาในมิติของการแสดง นักแสดงแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นดนตรี ลิเก ละคร โขน ลำตัด หรือการแสดงประเภทใด ๆ ก็ตาม ผู้เกี่ยวข้องทั้งวงการดังกล่าวจะต้องมีความพยายามพัฒนาอุปกรณ์การแสดง แนวทางการเล่นที่ไม่ควรซ้ำแบบเดิม ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมนิยมชมชอบ กล่าวคือ ต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับผู้ชมทุกเพศทุกวัย ภาพการแสดงต้องไม่น่าเบื่อหน่าย และการดำเนินเรื่อง

ควรทำให้กระชับรวดเร็วไม่น่าเบื่อ ดังนั้นการแสดงรำสวดในยุคสมัยใหม่ต้องมีการพัฒนาอุปกรณ์การแสดงอยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าหากเวทีการแสดงไม่ยิ่งใหญ่อลังการ เครื่องเสียงขาดความชัดเจนไพเราะ เครื่องดนตรีไม่มีการประยุกต์ให้สอดคล้องกลมกลืนกับยุคสมัย และอุปกรณ์ประกอบการแสดงหากไม่มีความทันสมัยจริง ๆ ก็จะไม่สามารถดึงดูดความสนใจของประชาชนโดยทั่วไปที่สามารถเข้าถึงการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย

อย่างไรก็ดี รูปแบบด้านโอกาสในการแสดง ที่หมายถึงการพยายามแสวงช่องทางและงานแสดงที่ควรมีความหลากหลายมากกว่าการที่การแสดงรำสวดมีโอกาสดับแคบแค่งานอวมงคล เช่น งานศพ เป็นต้นเท่านั้น หากแต่ควรจัดรูปแบบสำหรับโอกาสในการแสดงที่สามารถเข้าถึง และเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป เช่น งานแต่งงาน ที่อาจจะต้องการเขียนประพันธ์หรือท่วงท่วงกับมิติทางการแสดงและการแต่งกายที่เหมาะสมกับบริบทของงานแสดงที่มีความหลากหลายเหล่านั้นด้วย

ท้ายที่สุด รูปแบบด้านจังหวะทำนองในการแสดง ควรมีความแปลกใหม่ควบคู่กับการปรับประยุกต์ที่หลากหลาย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าถึงคนดูได้อย่างหลากหลาย โดยที่ผู้ชมทุกเพศวัยมองดูแล้วรู้สึกไม่ตลกยุคสมัย ดังจะเห็นตัวอย่างดังเช่น ลิเก มีการแสดงดนตรีร้องเพลงลูกทุ่ง เพลงเพื่อชีวิตและเพลงสากล ก่อนที่จะมีการเข้าสู่บรรยากาศของการเข้าแสดงในห้องเรื่องที่จัดเตรียมมา ขณะที่วงดนตรีเพื่อชีวิตก็มีการผสมผสานโดยนำเอาเครื่องดนตรีบางชนิดของดนตรีไทย เช่น ระนาด ฉาบ เป็นต้น ช่วยเพิ่มความไพเราะและความแปลกใหม่ ดังนั้น การแสดงรำสวดควรมีการศึกษาเพื่อเพิ่มความหลากหลายดังกล่าว อันเป็นการเพิ่มโอกาสในการได้รับความนิยมจากผู้ชมให้มากขึ้น

7.2 อภิปรายผล

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาในชุมชนนี้ ผู้ศึกษาจะได้อภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาในบทที่ 2 ดังนี้

จากผลการศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณค่าของการแสดงรำสวดในสังคมไทย ที่มีข้อค้นพบว่า ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณค่าของการแสดงรำสวดในสังคมไทย สามารถสรุปได้ว่า มีประวัติศาสตร์ และคุณค่าใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) การสวดพระมาลัย 2) การสวดคฤหัสถ์ และ 3) การแสดงรำสวด ดังนี้

1. การสวดพระมาลัยในสมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีคุณค่าในแง่ของการสอนศีลธรรมในระดับชาวบ้าน เป็นการสั่งสอนอบรมให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ และให้หมั่นสร้างแต่กรรมดีเว้นประพฤติกกรรมชั่ว รวมถึงการสร้างกุศลผลบุญอย่างสูงไว้ในชาตินี้ ส่งผลทำให้คนได้สามารถพัฒนาตนเองโดยการเข้าใจและการใช้ชีวิตที่ดีอยู่ในโลกธรรม เป็นการสอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษด้วยการนับถือพระศรีอาริย์เมตไตรยและพระศรีอาริยะ แต่สำหรับคนรุ่นหลัง ๆ มักจะไม่ค่อยได้ยินได้ฟังการสวดพระมาลัยเนื่องจากขาดการสืบสานต่อเนื่องกันมาช้านานมาก ข้อมูลอีกด้านหนึ่งเข้าใจว่าเรื่องการสวดพระมาลัยเกี่ยวข้องกับงานมงคลจนถึงงานอวมงคล ดังเช่นงานศพ เป็นต้น จากการเล่าเรื่องสู่กันฟังต่อ ๆ กันเรื่อยมายังสามารถสรุปได้ว่า เมื่อครั้งก่อนในยุคพระศรีอาริยะได้ตรัสทำนายเหตุการณ์ในอนาคตว่า โลกจะเข้าสู่ภยุคนั้นจะรบราฆ่าฟันกันล้มตายเป็นจำนวนมาก แต่ต่อมาเมื่อถึงสมัยพระศรีอาริยะบ้านเมืองกลับมีความสงบสุขไม่มีการรบราฆ่าฟันกัน ขณะที่ประชาชนก็มีแต่ความสุขสมบูรณ์ทุกประการ เมื่อพระมาลัยกลับมาสู่โลกมนุษย์จึงได้นำ

ข้อความเหล่านี้มาถ่ายทอดให้ประชาชนทั้งหลายได้ทราบ เพื่อมีความมุ่งหมายให้ประชาชนได้ตระหนักถึงเรื่องเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ ซึ่งจะเป็นมรรคผลทำให้คนทั่วไปได้เร่งสร้างกุศลกรรมกันมากยิ่งขึ้น

2. การสวดคฤหัสถ์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คุณค่าของการสวดคฤหัสถ์ได้รับอิทธิพลมาจากการสวด “กลอนสวด” ซึ่งเป็นการนำเรื่องราวชาดกธรรมคติ และนิทานมาแต่งเป็นบทร้อยกรอง กลอนสวดสามารถสร้างความศรัทธาแก่ผู้ฟังได้ 3 ประการ คือ เพลินทำนองที่สวด เพลินข้อความหรือเนื้อหา และเพลินภาษาที่กวีแต่งเป็นกลอน ส่วนรูปแบบของการสวดคฤหัสถ์ แบ่งนักสวดออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ รูปแบบนักสวดอาชีพ และรูปแบบนักสวดสมัครเล่น การเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบของการสวดพระมาลัยมาเป็นการสวดคฤหัสถ์นั้น เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงประกาศตั้งธรรมยุติกนิกายเพื่อปรับปรุงคณะสงฆ์ให้เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย ความนิยมเกี่ยวกับการฟังเทศนาพระมาลัย และการสวดมาลัยสูตรในงานมงคลและงานศพจึงเสื่อมลงไป นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาอีกกระแสหนึ่งพบว่า การสวดคฤหัสถ์เป็นการเรียกแทนการสวดพระมาลัยหลังจากที่รัชกาลที่ 1 ได้มีการกำหนดเป็นข้อห้ามไว้เป็นกฎของพระสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวงโดยใช้ในพิธีศพเท่านั้น ซึ่งในระยะแรกเป็นการสวดสวรมรอยแทนพระสงฆ์เพื่อเป็นเพื่อนแม่ครัวเจ้าภาพหลังจากที่พระสงฆ์กลับแล้ว ต่อมาจึงเป็นมหรสพที่ผู้นิยมจัดหาโดยการจัดจ้างไปสวดในงานศพทั่วไป ซึ่งจะสวดทุกวันหรือสวดเพียงวันเดียวก่อนทำพิธีเผาศพก็ได้

3. การแสดงรำสวด ในสมัยหลังเหตุการณ์ปฏิวัติสยาม 2475 จนถึงปัจจุบัน การแสดงรำสวดมีการพัฒนาต่อยอดจากการสวดคฤหัสถ์ และคนไทยเริ่มรู้จักรำสวดในฐานะที่เป็นบทเพลงพื้นบ้านที่มีการใช้แสดงกันในงานศพหลังจากที่พระสงฆ์ได้มีการสวดพระอภิธรรมจบลงแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์ในการอยู่เป็นเพื่อเจ้าภาพงานศพ การแสดงรำสวดในยุคปัจจุบันเกิดขึ้นในพิธีบำเพ็ญกุศลศพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาเพื่อทดแทนพระคุณของผู้ตาย โดยมีความเชื่อที่ว่าจะเป็นมรรคผลทำให้ผู้ตายได้รับความสุข และเป็นเกียรติยศเชิดชูให้ผู้ตาย ซึ่งในทางปฏิบัติจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรมก่อน จากนั้นแล้วก็จะเป็นการแสดงรำสวดเพื่อเป็นเพื่อนศพและเจ้าภาพ มีการประยุกต์ให้คุณค่าทั้งในแง่การสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้ตาย นอกจากนี้แล้วบทเพลงของการแสดงรำสวดยังสะท้อนในแง่มุมมองของการทดแทนบุญคุณความดีงามของผู้ตาย เอกลักษณ์ที่สำคัญของการแสดงรำสวดในยุคปัจจุบันยังคงมุ่งเน้นเนื้อหาสาระ ด้วยการอนุรักษ์รูปแบบการสวดพระมาลัยเป็นปฐมบทเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อจรรโลงส่งเสริมคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของการสวดพระมาลัยที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ จากนั้นแล้ว จึงเริ่มเข้าสู่บรรยากาศของการแสดงรำสวดในรูปแบบยุคปัจจุบัน เป็นการใช้บทสวดบทร้องที่สอดแทรกพระธรรมคำสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังที่บรรพบุรุษได้มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามนี้ต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนาน ถึงกระนั้นก็ตามในปัจจุบันความนิยมการแสดงรำสวดลดน้อยถอยลงไปมาก ยังคงเหลือเพียงชุมชนบางแห่งในแถบชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนท้องถิ่นใน 3 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ จังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด เป็นต้น

จากข้อค้นพบซึ่งเป็นผลการศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และคุณค่าของการแสดงรำสวดในชุมชนนี้ พบว่า มีผลการศึกษาสอดคล้องกับผลงานของไพศาล วงษ์ศิริ (2525 : 2) ที่ได้เคยศึกษาไว้ในวารวิจัยเรื่องการสวดคฤหัสถ์ ที่มีข้อค้นพบว่า วัฒนธรรมประเพณีการสวดพระมาลัย

เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เป็นเรื่องราวความเชื่อทางศาสนาพุทธของพระศรีอารียเมตไตรย ที่มีเป้าหมายของการสั่งสอนให้คนรู้จักความดี ความชั่วและการปฏิบัติตนมีศีลธรรม การสวดพระมาลัย ในอดีตนั้นใช้ในงานมงคล เช่น งานแต่งงาน เป็นต้น หรือที่เรียกว่า “กล่อมหอ” แต่ในปัจจุบันพบว่า นิยมจัดหามาแสดงในงานอวมงคล เช่น งานศพ เป็นต้น เท่านั้น นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาค้นคว้า ยังมีความสอดคล้องกับผลงานของอร่ามรัศมี ด้วงชนะ (2538 : 35-70) ในการวิจัยเรื่องการศึกษา ประเพณีสวดพระมาลัยของชาวไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่การศึกษามีข้อค้นพบว่า รากฐาน การแสดงรำสวดนั้น มีประวัติความเป็นมายาวนานซึ่งเป็นที่นิยมมาตั้งแต่อดีต โดยมีการสวด ในรูปแบบของการสวดพระมาลัยซึ่งส่วนใหญ่จะพบแต่ในงานอวมงคลเท่านั้น การสวดจะเริ่มการแสดง หลังพระสวดอภิธรรมเสร็จแต่เดิมพระสงฆ์จะเป็นผู้สวด แต่ในปัจจุบันฆราวาสทำหน้าที่สวดแทน แต่ในปัจจุบันสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป โดยการรับนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคม มากขึ้น ส่งผลให้การสวดคฤหัสถ์ได้รับความนิยมน้อยลง ความเชื่อแต่เดิมมีความเชื่อว่าการสวดพระมาลัย เป็นการบำเพ็ญบุญ และผู้รับฟังก็มีความเชื่อว่าได้บุญเช่นกัน ประกอบกับมีส่วนสำคัญในการคลาย ความทุกข์โศกที่เกิดการสูญเสียหรือพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักไปรวมถึงการให้การศึกษ หรืออดีตชีวิต เนื่องจากการสวดพระมาลัยจากพระคัมภีร์พระมาลัยนั้นจะเป็นการสั่งสอนให้มนุษย์ ละเว้นจากการทำความชั่ว เกรงกลัวต่อบาป ให้หมั่นสร้างคุณงามความดีเพื่อเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ อีกทั้งยังมีคุณค่าด้านสังคมสัมพันธ์ หมายความว่า เมื่อหลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเสร็จสิ้น แหกที่มาร่วมงานศพก็จะได้ออกมาอยู่ร่วมกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ส่งผลทำให้เกิด ความเข้มแข็งในสังคมและมีคุณค่าในการอนุรักษ์เผยแพร่วรรณกรรม ซึ่งนอกจากการนำเนื้อหาจาก พระคัมภีร์พระมาลัยมาแสดงแล้วนั้น ในปัจจุบันบทสวดพระมาลัยได้มีการตัดตอนหรือลอกเลียน เนื้อหา มาจากวรรณคดีไทยที่เป็นที่นิยมอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าการสวดพระมาลัยมีส่วนช่วย ในการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมของไทยให้ดำรงอยู่และเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายอีกด้วย ในทำนองเดียวกันผลการศึกษาในครั้งนี้ยังสอดคล้องกับแนวทางและผลการศึกษาของอนุวัฒน์ ปิสสุริ และชำคม พรประสิทธิ์ (2559-2560 : 111) ในผลงานเรื่อง รำสวดคณะครูสาคร ประจง อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง โดยผลการวิจัยพบว่า รำสวดพัฒนารูปแบบมาจากการสวดพระมาลัยและสวดคฤหัสถ์ โดยมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของชาวระยองที่พบในงานอวมงคล แสดงความเคารพแก่ผู้เสียชีวิต มีส่วนช่วยให้เจ้าภาพ และผู้ที่มาร่วมงานผ่อนคลายความโศกเศร้า เมื่อวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ผู้วิจัยได้รับครั้งนี้และนำไป เปรียบเทียบกับพรมแดนความรู้จากการศึกษาที่มีอยู่เดิม ดังเช่นผลงานของไพศาล วงษ์ศิริ (2525 : 2) อร่ามรัศมี ด้วงชนะ (2538 : 35-70) และการศึกษาของอนุวัฒน์ ปิสสุริ และชำคม พรประสิทธิ์ (2559-2560 : 111) ที่มีผลการศึกษาสอดคล้องกันไปในทางเดียวกัน จึงสามารถสรุปอภิปรายผล ได้ว่า ในประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคุณค่าของการแสดงรำสวดในสังคมไทย ที่ผู้วิจัย ตั้งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งไว้สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการยืนยันองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม

ขณะที่ผลการศึกษาศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง ที่มีข้อค้นพบว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง มีทั้งหมด 5 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหา 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3) ปัจจัยด้านสังคม 4) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และ 5) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี การสร้างเสริมสร้างความยั่งยืนดังกล่าว

ควรเริ่มต้นจากการฟื้นฟูเสียก่อน โดยมีในแนวทางการปฏิบัติที่สามารถกระทำได้หลายแนวทาง เช่น การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดให้มีการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง ประวัติศาสตร์และประเพณีวัฒนธรรมของการแสดงรำสวดในทุกระดับชั้น สำหรับแนวทางในการฟื้นฟูเบื้องต้นควรมีการเริ่มต้นจากการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน ซึ่งถือว่าถือเป็นจุดเริ่มต้น และมีความสำคัญต่อการดำเนินนโยบายดังกล่าวอย่างยั่งยืน โดยอาศัยเครือข่ายความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น วัด ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน เป็นต้น ควบคู่ไปกับการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ความสำคัญ วัฒนธรรม และรูปแบบของการแสดงรำสวด ในภาคตะวันออกเฉียงใต้กำลังสูญหาย เช่น การประชาสัมพันธ์ทางสื่อ โทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว และสถานที่ประชาสัมพันธ์ของภาคส่วนราชการ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดและการผลิตซ้ำที่หมายถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ด้วยการอาศัยกลไกของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างเข้มข้น การเสริมสร้างจิตสำนึกและคุณค่าให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็กสำหรับการสืบสานการแสดงรำสวดให้สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นการจะขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูการแสดงรำสวดเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนสู่ออนาคตได้อย่างมั่นคง จำเป็นต้องบูรณาการความรู้เข้าด้วยกันระหว่าง นักวิชาการ ประชาชน ชุมชน และภาคประชาสังคมทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในชุมชนท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ ครู นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ชุมชน ผู้อาวุโสชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครองท้องที่ และประชาชน เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ตามการส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการแสดงรำสวด เป็นการให้ความสำคัญและการร่วมมือสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการแสดงรำสวดอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ความร่วมมือดังกล่าวจะต้องเป็นการประสานความร่วมมือแบบบูรณาการทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การที่จะสามารถบูรณาการการสร้างกิจกรรมในลักษณะของการร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาครัฐที่มีความพร้อมทางด้านทรัพยากรทางการบริหารจัดการที่พร้อมกว่า เช่น ความพร้อมด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร และอื่น ๆ ความพร้อมเหล่านี้จะสามารถเอื้ออำนวยความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแสดงรำสวดได้ ภาคส่วนเอกชน อาจมีการนำผลกำไรจากการดำเนินธุรกิจมาสนับสนุนการจัดตั้งเป็นรูปแบบของกองทุนของการแสดงรำสวดในลักษณะของการเชื่อมร้อยเครือข่ายภายในชุมชนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในลักษณะของคำว่า “บวร” อันหมายถึงการอาศัยการเสริมสร้างพลังชุมชนด้วยเครือข่ายของบ้าน วัด โรงเรียน และสุดท้ายเกี่ยวกับการพัฒนาและการปรับปรุง ที่การแสดงรำสวดจะต้องมีความพยายามพัฒนารูปแบบการแสดงที่ไม่ควรซ้ำแบบเดิม ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมชื่นชอบ เช่น เนื้อเรื่องต้องดีมีความสมจริง บทร้องต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับผู้ชมทุกเพศทุกวัย รูปแบบการแสดงต้องไม่น่าเบื่อหน่าย และการดำเนินเรื่องควรทำให้กระชับรวดเร็ว ซึ่งเป็นการพัฒนารูปแบบการแสดงรำสวดร่วมสมัยแนวใหม่ ๆ ที่มีการปรับประยุกต์ที่สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในการอภิปรายผลการศึกษาศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวด ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพิจารณาผลการศึกษาศึกษาที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ จะเห็นได้ว่าข้อค้นพบดังกล่าว ยังคงมีความสอดคล้องกับองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ดังเช่น ผลงานการศึกษาศึกษาของนักวิชาการท่านต่าง ๆ ที่สามารถนำมาศึกษาเทียบเคียงไว้ในบทนี้ ซึ่งได้แก่ ผลงานของสุวิทย์ รัตนปัญญา (2553 : 194) ที่ได้ทำการศึกษาไว้ในเรื่องหมอลำกลอน : บริบท คุณค่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่

ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยผลการศึกษา พบว่า ในการดำรงอยู่ของหมอลำกลอนในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ควรมีปัจจัยเงื่อนไขด้านต่าง ๆ ได้แก่

ปัจจัยเงื่อนไขด้านการศึกษา โดยจะต้องมีสถาบันการศึกษาเกี่ยวกับหมอลำกลอน และจะต้องมีหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรในสถานศึกษา หลักสูตรระดับอุดมศึกษาที่สามารถเรียนรู้ได้จริง และสามารถนำไปประกอบวิชาชีพได้ อีกทั้งสถาบันการศึกษาต้องมีบทบาทในการส่งเสริมบรรจูลงเป็นหลักสูตรการศึกษาในระบบซึ่งจะต้องจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น

ปัจจัยเงื่อนไขนโยบายภาครัฐ คือ ภาครัฐจะต้องมีองค์การบริหารจัดการเกี่ยวกับหมอลำกลอนอย่างชัดเจน มีความจริงจัง จริงใจ ในการบริหารจัดการและการส่งเสริม เพื่อการอนุรักษ์ให้เป็นวัฒนธรรมของชาติไทย ส่งเสริมการสืบทอดโดยการจัดตั้งสนับสนุนงบประมาณสู่โรงเรียน ภูมิปัญญาด้านหมอลำกลอนในระดับจังหวัดให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ขณะที่สื่อภาครัฐควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการอนุรักษ์ ส่วนในเชิงยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ควรมีการดำเนินการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การรักษาและสืบทอดให้คงอยู่อย่างมั่นคง ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างค่านิยมจิตสำนึกในการชมการแสดงหมอลำกลอน ยุทธศาสตร์ที่ 3 นำทุนวัฒนธรรมของหมอลำกลอนมาสร้างคุณค่าทางสังคม และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์ที่ 4 การบริหารจัดการองค์ความรู้ด้านหมอลำกลอน

นอกจากนี้แล้ว ความสอดคล้องดังกล่าวยังเป็นการยืนยันองค์ความรู้เดิมได้จากผลงานการวิจัยของวนิดา ริกากรณ์ (2545 : 136-138) ที่ได้เคยทำการศึกษาคำร้องของการละเล่นพื้นบ้านซอล้านนา ซึ่งผลงานดังกล่าวมีข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้การละเล่นพื้นบ้านสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสังคมที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจะต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ประกอบเข้าด้วยกัน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ดูหรือผู้ชม ที่ได้รับประโยชน์ทั้งในทางบันเทิงและความรู้ต่าง ๆ ปัจจัยด้านผู้ว่าจ้าง เพราะเดิมทีขอจะมีการแสดงเฉพาะงานบุญหรืองานพิธีกรรมเท่านั้น ปัจจัยด้านการปรับปรุงแบบในการแสดง โดยมีการพัฒนารูปแบบให้น่าสนใจมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้ฟัง ปัจจัยด้านการเผยแพร่และการแสดงผ่านวิทยุ-โทรทัศน์ เมื่อความเจริญทางด้านเทคโนโลยีสูงขึ้น สื่อมวลชนจึงมีหลายรูปแบบและแพร่กระจายอยู่ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นภาพเสียง และลายลักษณ์อักษร และยังเป็นโอกาสให้ผู้ที่ยินยอมฟังขอสามารถเลือกรับชม รับฟัง ได้หลายช่องทางตามความต้องการ และปัจจัยด้านการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งการละเล่นของแต่ละวัฒนธรรมเป็นเครื่องบอกความแตกต่างหรือคล้ายคลึงของสังคมนั้นเอง และเมื่อชุมชนเป็นคนกำหนดวัฒนธรรมร่วมกันชุมชนต้องร่วมกันรับเงื่อนไขของวัฒนธรรมว่ามีคุณค่าอะไร ความเชื่อมีผลทำให้เกิดรูปแบบของประเพณีอันเป็นผลต่อการละเล่นของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมที่เป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมบุคคล เพราะพฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะค่านิยมที่ผู้นั้น มีอยู่ และปัจจัยด้านการถ่ายทอดการละเล่นสู่กลุ่มชนต่าง ๆ เช่น นักเรียน นักศึกษา และรวมถึงผู้ที่ให้ความสนใจทั่วไป โดยสถาบันทางการศึกษาเชิญช่างขอไปสอนการละเล่นตามสถาบันการศึกษาที่ได้จัดการละเล่นพื้นบ้านไว้ในหลักสูตร เพื่อที่จะได้สืบทอดต่อจากตนเองเป็นคนรุ่นใหม่ทำหน้าที่สืบทอดต่อไป

อย่างไรก็ดี ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนดังกล่าว ยังมีความสอดคล้องกับผลงานของสุเปีย ทาปทา (2550 : 53-59) ในศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่และการล่มสลายทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหนังประโมทัย จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการแสดงต่าง ๆ ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้ที่เกี่ยวข้องควรรหาสาระสำคัญที่เป็นความรู้ความคิด และแนวทางต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ชมมากกว่าความสนุกสนานเพียงอย่างเดียวมาแสดงให้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็หารูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจของผู้ชมเพิ่มขึ้นด้วย ปัจจัยด้านการปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาในการแสดงให้ดีขึ้น โดยการประยุกต์ความหลากหลายเข้าไปร่วมด้วยภายใต้ขอบเขตที่สามารถทำได้ เพื่อตอบสนองความต้องการของเจ้าภาพและผู้ชม ขณะที่ปัจจัยด้านหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ควรให้ความร่วมมือในการสืบทอดโดยหาโอกาสว่าจ้างไปแสดงในงานต่าง ๆ ที่หน่วยงานขององค์กรจัดขึ้นหรืออาจจะให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ รวมถึงปัจจัยด้านการสืบทอดที่ควรฝึกหัดการแสดงให้กับคนรุ่นใหม่ที่มีใจรักและพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดจากครู และปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม โดยการพบปะพูดคุยถึงสถานการณ์ทั่วไปของผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาทางปรับปรุงและพัฒนาตนเองทั้งในด้านรูปแบบ และสาระสำคัญที่จะสอดแทรกเข้ามาในการแสดงที่จะสื่อความหมายในเชิงคุณค่าให้กับผู้ชมมากยิ่งขึ้น

จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบ โดยการนำเอาผลการศึกษาที่ได้รับมาทำการอภิปรายผลการศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ พบว่าการแสดงรำสวดกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยยะสำคัญ ดังจะเห็นได้จากในอดีตสังคมมักจะมองแต่ด้านมนุษยศาสตร์ คือ การแสดงรำสวดที่มุ่งหวังเพียงเพื่อเป็นเพื่อนงานศพบิตติเดียวเท่านั้น แต่ละเลยการให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จึงมีจุดอ่อนในการพัฒนาเนื้อหาและรูปแบบที่ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้น การที่จะสามารถทำให้การแสดงรำสวดสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม จึงจำเป็นต้องพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของสังคมในมิติต่าง ๆ ควบคู่กันไปด้วยตลอดเวลา

7.3 ข้อเสนอแนะ

ในการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในที่นี้ เป็นการอาศัยการบูรณาการความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่มุมมองของการนำองค์ความรู้ที่สามารถรวบรวมได้ในช่วงระยะเวลาที่ศึกษาไปใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงข้อเสนอแนะในการต่อยอดองค์ความรู้ในการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการแสดงรำสวดที่อาจมีขึ้นในอนาคต ในอย่างสอดคล้องกับบริบทของสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

7.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หลังจากมีการปรับปรุงด้านเนื้อหาและรูปแบบการแสดงรำสวดแล้ว ในการสร้างความยั่งยืนให้กับการแสดงรำสวดร่วมสมัยแล้วนั้น ควรมีการบริหารการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อก่อให้เกิดมรดกพลอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในเชิงปฏิบัติ ภายใต้ข้อเสนอรวม 4 นโยบายหลัก ดังนี้

1. นโยบายการบริหารด้านรูปแบบและเนื้อหา คือ ความพยายามศึกษาหาแนวทางปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาให้มีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ผู้รับชมทุกระดับสามารถเข้าถึงการแสดงดังกล่าว เช่น การปรับเนื้อหาจากไตรภูมิพระร่วงมาเป็นเนื้อหาแบบโลกทัศน์พุทธธรรมแนวใหม่ ควบคู่ไปกับการปรับปรุงรูปแบบการแสดง ท่วงทำนองในบทร้อง การประยุกต์ทำท่าเต้น และการเติมเต็มสีสันด้วยอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่ทันสมัย เป็นต้น

2. นโยบายการบริหารด้านการศึกษาและการฟื้นฟู คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการฟื้นฟู ควบคู่กับการให้ความรู้ในสถาบันทางการศึกษา นอกจากนี้แล้วควรมีการอนุรักษ์ความรู้เรื่องการแสดงรำสวดจากปราชญ์ในท้องถิ่นไว้ในทุกระดับ

3. นโยบายการบริหารด้านการส่งเสริมและการถ่ายทอดการผลิตซ้ำ คือ ควรมีการเสริมพลังความร่วมมือจากองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเข้าไปด้วย องค์กรภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้อาจได้แก่ ประชาชนชาวบ้านโดยทั่วไป องค์กรภาคประชาสังคม องค์กรกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่น

4. นโยบายการบริหารด้านการเผยแพร่และการประชาสัมพันธ์ คือ ควรมีการประชาสัมพันธ์ที่อาศัยช่องทางที่หลากหลาย ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การรับรู้ในกลุ่มผู้บริโภคอย่างลุ่มลึก ทั้งนี้เพราะจากพัฒนาการด้านเทคโนโลยีภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ที่ภาคส่วนต่าง ๆ ต้องมีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้นในสื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ซึ่งรวมไปถึงสื่อประชาสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นด้วย

7.3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้มีการดำเนินการศึกษาเรื่องการสร้างรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการแสดงรำสวดในมิติต่าง ๆ หลังจากนั้น ได้แก่

1. ควรทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการใช้วิธีการศึกษาในเชิงปริมาณหรือเชิงผสมผสาน เพื่อการสำรวจข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทของการแสดงรำสวดในมุมที่กว้างมากขึ้น อันจะสามารถนำไปสู่การปรับประยุกต์องค์ความรู้ที่ได้รับดังกล่าว เพื่อก่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในหลาย ๆ มิติ ซึ่งอาจมีการศึกษาในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า ประกอบกับการศึกษาเอกสารอย่างลุ่มลึก พบว่า พื้นที่ในสามจังหวัดดังกล่าวถือได้ว่าเป็นถิ่นกำเนิดของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 200 ปี

2. ควรมีการศึกษาเพื่อสำรวจศักยภาพของแต่ละชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับการแสดงรำสวด ทั้งนี้เพื่อให้สามารถรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวไปสู่การพัฒนาเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในแง่มุมของการวิเคราะห์อนาคต ในทำนองที่ว่า ถ้าหากระยะเวลาที่ผ่านมาสามถึงห้าปีข้างหน้าจะมีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องใด ๆ เกิดขึ้นบ้าง และความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ จะมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ที่มีบทบาทต่อการสร้างความยั่งยืนให้การแสดงรำสวดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือไม่อย่างไร